



<http://uard.bg>

New Knowledge Journal of Science

Списание за наука „Ново знание”

University of Agribusiness and Rural Development Academic Publishing House
Bulgaria

Академично издателство на Висше училище по агробизнес и развитие на регионите
Пловдив

ЕДНА НОВА ФОРМА НА АЛТЕРНАТИВЕН ТУРИЗЪМ

Камелия Грънчарова

Ключови думи:

*автохтония
алтернативен туризъм
сегмент
пазарна ниша*

Резюме

През последните години на туристическия пазар се появи една нова форма на алтернативен туризъм, който може да се определи като автохтонен от мотивите, които го породиха: пътуване към корените, към родната земя на деди и прадеди и изживяване на митичната връзка с родната земя. Каква е мотивацията за този вид туризъм? Какви са сегментите и колко голяма е пазарната ниша? На тези и други въпроси се опитва да даде отговор статията, съобразявайки се с определения обем.

A NEW FORM OF ALTERNATIVE TOURISM

Kamelia Grancharova

Keywords:

*autohtonia
alternative tourism
segment
market niche*

Abstract

Recently a new form of alternative tourism has emerged on the tourism market which could be determined as autohton by its causing motifs: travel to roots, to native land of ancestors and preancestors and experiencing the mythycal relation to the native land. Which is the motivation for that kind of tourism? What are the segments and how big is the market niche? Those and other questions are targeted to be answered by the paper according to its scope.

Встъпителни думи

Преди пет години наследници на бежанци от Беломорието, напуснали родните си места през първите десетилетия на ХХ в., поставиха основите на нов вид туризъм, който бих определила като автохтонен. Потомците на преселници от Кукуш, Зарово, Дойран, Горен и Долен Порой и още много други селища поеха пътя към тези места, където са родени техните бащи, майки и деди, към родните места, за да изживеят митичната връзка с родната земя – *земята, от която са произлезли, земята от която са родени*, с автохтонията.

През 2009 г. чрез туристическа агенция „Хрис Травел” бе осъществено първото организирано пътуване до с. Зарово /дн. Никополис/ през Демирхисар /дн. Сидерокостро/ и Серес до Кукуш /дн. Килкис/ през Горни Порой /дн. Ано Пороя/ и Дойран /Дойрани/ в Р Гърция. След присъединяването на България към ЕС преминаването на границата е бързо и спокойно. През 2010 г. се осъществи второ организирано пътуване. Всяка следващата година – досега, този вид туризъм е един своеобразен ритуал за заровци. Осъществява се и от кукушани,

поройлии, както и от други преселници от селища, останали извън пределите на България. Множеството блокове в интернет пространството показват, че самостоятелно или семейно наследници на преселнически фамилии пътуват до Гърция и Македония, търсейки местата, от които произхождат родовете им¹. Вероятно наследници на такива фамилии осъществяват подобни пътешествия до селищата в Западните покрайнини и Северна Добруджа, с желание да опознаят тези места, където поколения преди тях са живели дедите им.

Ще се опитам да обясня мотивацията за този вид туризъм чрез усещанията и изживяванията на потомците на заровци.

Селището

Село Зарово, Солунско отстои на около 45 км североизточно от гр. Солун. Населението му е българско, без чужди етнически примеси. Архаичният говор на селото, заедно с този на съседните селища Висока и Сухо, стои в основата на най-стария и най-богатия по форми славянски език – солунския². Българската му идентичност е отразена в материалната и духовната култура, които са локална разновидност на традиционната българска култура³. С изключително българско самосъзнание, заровци приемат върховенството на Българската екзархия, а в училището се преподава само на български език. Селото е под постоянния прицел на Гръцката патриаршия, която така и не успява да го подчини. Тази и много други причини го поставят в центъра на събитията от първите дни на Междусъюзническата война. То е жестоко обстреляно, а по-късно опожарено до основи. Всичките му жители, без изключение, напускат родните си домове и се преселват в пределите на „Майка България“ и никога не се завръщат. Споменът за родното място, за родната земя и останените домове ги съпътства през целия им живот. В дългите зимни нощи те разказват на деца и внуци не приказки за юнаци и змейове, а живата легенда за тяхното преселение, за родното село, за родната земя, която доскоро така и не можеха да посетят.

¹ <http://patepis.com/>

² Младенов, Ст. Българската реч в Солун и Солунско. С., 1992: 332; Вачева, М., Сл. Керемидчиева. Говорът на с. Зарово, Солунско. С. 2000:13-17.

³ Грънчарова, К. Облеклото в с. Зарово, Солунско като част от българското народно облекло. В: Известия на ИМ – Благоевград. Т.1, 160-170.

Мотивацията

Когато за пръв път тръгнахме да търсим селището, проведох множество разговори с потомците на заровци. Много от тях познавах, или бих казала, че с голяма част от тях бяхме свързани с кръвно родство, а с други имахме здрави социални връзки, напр. по т.н. *кумска линия*⁴. С някои от тях бяхме съученици, колеги, съседи или просто познати като наследници на заровци. Малко от тях не познавах и затова постоянно разпитвах познатите: кои са, потомци на кои родове са. Търсехме фамилиите в книгата на А. Попстоилов⁵, опитвахме се да изясним родството, коригирахме грешки и неточности в нея. Общувахме и всички питах: Защо тръгнахте за Зарово?

Хрисана Томова, дъщеря на Ангел Хотев, плачеща и трепереща, сподели: *Баща ми умря, без да може да види Зарово. Ходи по посолства, къде ли не. Но на нас ни остави завет, да видим Зарово. Сестра ми не можа, аз само имах късмет...*

Катя Стафидова, внучка на Катерина Говедарова по майчина линия: *Баба ми умря с отворени очи. Не можа да отиде в Зарово. Това беше най-голямата ѝ мечта. Тя ни молеше, ако някой отиде там, да донесе и сложи пръст на гроба ѝ. И една смоква оттам да засади отгоре...*

Емил Димитров, внук на Керана Беджова: *Брат ми и снаха ми преди години ходиха до Зарово, сега Никополис /Гърция/. Донесоха пръст и вода. Сложиха ги на гроба на баба ми. Това ѝ беше заръката. Не можа да види Зарово. Само със заровска пръст я посипахме. Баба ми искаше някой да донесе на гроба ѝ заровска земя и вода. Той изпълни нейното последно желание. Аз не бях идвал, едва сега...*

Незабравка Иванова, внучка на Гьорчо Попангелов: *Баща ми си отиде от този свят с отворени очи, мечтаейки да види родния край на рода си от с. Зарово. От дете съм слушала за красотите на родните места... И по-късно: Изпитвам силно удовлетворение. Усещам някаква лекота от видяното в с. Зарово, сякаш техният дух беше с мен. Макар че нищо не е останало от селото, пръстта, която взех, занесох на гроба на дедите ми в Благоевград, като символ на родното място.*

Кирил Машев, син на Димитър Лазаров Машев, род. в с. Зарово през 1874 г.: *За първи път отидохме в с. Зарово през 1981 г. Бяхме*

⁴ Попстоилов, А. Село Зарово. С. 1979: 6.

⁵ *Кумската линия* се счита за втора роднинска линия в с. Зарово. Тя се поддържа от много поколения и се изоставя едва в последните години.

четиримата Машеви – аз и жена ми, Пенка и Георги Машеви /Георги Машев е син на Андон Лазаров Машев – брат на Димитър Машев/. За нас бе като завет от бащите ни да идем до родното Зарово, да видим мястото, където са родени....Открихме го бързо. Беше пусто, стърчеше само камбанарията на разрушената черква. Тогава почваше да се застроява. Едно семейство ни покани, почерпи ни кафе. Говорихме си за бежанската съдба. И те били преселници от малоазийските градове...

На въпроса, как откриха селището, той отговори, че най-напред са питали дълго стария Андон Машев, как да стигнат до там. К.М.: *Когато стигнахме до Негован, намерихме по пътя един шофьор на камион, младо момче, което говореше малко български. То каза, че баба му е била българка и от нея е научил малко езика. Ходил е в Германия на работа и със спечелените там пари си купил камион. Сега отива към Зарово, където започват да се строят къщи, за да превозва строителни материали. С него отидохме до новото селище, изграждащо се върху останките от Зарово. Малкото хора, които заварихме там, ни посрещнаха гостоприемно. Те ни казаха, че и досега селото се знае като Зарово.*

Същността: Родната земя

Навлязохме в равното Серско поле. Минахме покрай гр. Серес и се отправихме по магистралата за Солун. На около 15 км, когато вече бяхме навлезли в полите на Круша планина /Крусия ори/, завихме наляво по тесен асфалтов път и се насочихме към Никополи – новото селище, разположено върху изпепеленото Зарово. Всички бързаха да видят родната земя, земята на предците, земята, на която са родени техните родители, деди и прадеди...Изживяването беше неопишуемо. Вълнението голямо. Защо?

Опитвам се да намеря отговор в съчиненията на М. Елиаде. Според него, *в днешните европейци все още живее неясното чувство за мистичната връзка с родната земя. Това не е светската любов към родината или към родното място, не е възхищението от познатия пейзаж или преклонението пред прадедите, заравяни от поколения пред селските черкви, а съвсем друго нещо. Това е мистичното изживяване на коренячеството /автохтонията/, дълбокото чувство, че сме изплували от пръста, че сме били родени от земята, както тя, с непресъхващата си плодovitост е родила скалите, реките, дърветата, цветята. В този смисъл трябва да се схваща автохтонията: чувстваме се местни хора, а това е чувство с космическа структура,*

което далеч надхвърля семейната или праотческа връзка⁶.

Автохтонията

За да обясня автохтонията /коренячеството/ се налага да надникна в структурата на космоса, изхождайки от народната представа за нея. Тя се олицетворява от световното дърво, което държи в равновесие вселената: корените му са в земята, короната в небесния свод, а стволът свързва небето и земята. Космическото дърво като модел на вселената организира нейното пространство вертикално и хоризонтално. То е тричленно и тривърхо, което е отражение на тричленното делене на света. Дървото не само дели вселената във вертикал, но едновременно свързва трите свята – подземен, земен и небесен. Световното дърво изпълнява още една функция – то е път към света на прадедите. С него се свързва мястото, където пребивават душите на мъртвите. Славянското космическо дърво изпълнява ролята на път към небето и света на покойните прадеди. До края на XIX в. съществува обредната практика, ако някой умре неженен, да се прави *оруглица* – цяло малко дръвче, което забиват в гроба вместо кръст, което пътува заедно с душата и му помага по пътя. Тази обредна практика съдържа идеята за световното дърво като посредник между двата свята, като елемент на приобщение към света на прадедите⁷. Затова съвсем не е случайно желанието на заровката, предадено чрез внучката ѝ: *Баба ми искаше да донесем смоква от Зарово и да я посадим на гроба ѝ*. В него прозира естественото желание за връзка със света на прадедите чрез дървото, засадено на гроба, което ще пие вода от земята, а стволът му ще го свързва със света на живите. Но това дърво не е случайно подбрано. То трябва да бъде донесено от родната земя, земята от която то се е хранило, черпило е живителни сокове от нея, земята, от която са родени и в която искат да се върнат. Не е случаен и видът на дървото – смокинята е символ на безсмъртието и висшето познание. В източноазиатската религия именно то е дървото на света, което свързва земята и небето⁸.

К. П.: *Когато отидох в селото, потърсих най-напред гробището. Искях да намеря гроба на прадедо ми. Надписите по плочата да възкресят имената и образите на предците ми. Но уви, нямаше и следа от тях. Срецнах*

⁶ Елиаде, М. Митове, сънища и тайнства.1957: 184-185.

⁷ Георгиева, Ив. Българска народна митология. С.,1993:40-43.

⁸ Елиаде, М. 1957: 186.

двама работници, които ми казаха, че гърците са направили на същото място тяхно гробище, като са изтласкали зад оградата старите плочи от българските гробове и сега те са в дола, покрити с пръст и храсти.

Единственото, което исках в този момент, бе да осъществя връзка с моите деди, с родната земя. Решението дойде спонтанно. Наоколо видях жълт кантарион. Набрах от него. У дома сварих чай и пих... за да се вляят в мен соковете, изтръгнати от родната земя....

Човекът и Майката - Земя

Според християнството бог създава първия човек от пръст на шестия ден от мирозданието по свой образ и подобие. Това е неговото най-висше и съвършено творение, център на вселената, предназначено да властва над морските риби и над небесните птици, и над зверовете, и над добитъка, и над цялата земя. Според апокрифите, бог създава човека от седем части: от земята – плътта, от камъка – костите, от морето – кръвта, от слънцето – очите, от облака – мисълта, от вятъра – диханието, от огъня – топлината. Господ създава човека, за да бъде цар на земята и да замести сваления Сатанаил. Той създава хората от третия вид /средните – б.а./ от кал и ги оставя да изсъхнат. Така той възпроизвежда представата за направата на човека подобно на глинени изделия. В тези етиологически легенди проличава връзката на човека със земята. Те, както и апокрифите, показват човека като умален космически модел и отразяват времето на зараждането на представата за направата на човека от кал и глина – когато вече е била позната техниката на изработването на глинени предмети /неолита/. Идеята за материалността и телесността на света, позната в народната митология, е отразена и в мита, според който трупът на човека се превръща в елементи на вселената: черепът в небе, тялото в земя, костите в планини, кръвта в море, очите в слънце и луна, косата в трева. Затова отношение към космогоничния акт има и принасянето на жертва, чиято роля от гледна точка на митологичното съзнание е да свързва тук и сега, с там и тогава⁹. За изясняване на народната антропогенетична концепция интерес представляват и митологичните представи за раждането, които могат да се извлекат от някои легенди и обредни действия. В тях се съдържа митологичната представа за раждането като идване от отвъдния свят. До началото на века /б.а. XX в./ на малките деца се дава обяснение, че децата се донасят от щъркела. Анализът на родилните обичаи при

⁹ Георгиева, Ив. 1993: 39.

раждане показва, че в тях също се разказва митът за раждането като идване от другия свят. По своето зачатие и ембрионално развитие човекът идва от долния свят. Детето се развива в корема на майката, който семантично е долницата на света в митологичната концепция за световното дърво и за жената като негов еквивалент¹⁰.

Вярването, че хората са родени от Земята, е разпространено навсякъде по света. В много езици човекът се нарича *роден от Земята /пръстта/*. В българската митология също е изразено вярването, че човекът е от пръст и пръст ще стане. Земята ще го храни и той ще я храни¹¹. Вярва се също, че децата идват от дъното на Земята, от пещери, процеци, но и от локви, извори, реки. Под формата на легенда, суеверие или обикновена метафора, подобни вярвания все още съществуват в Европа. Всяка област и почти всеки град и село си има своя скала и извор, които *донасят* децата. Многобройни са вярванията, от които научаваме, че жените забременяват, когато се доближат до известни места – скали, пещери, дървета, реки. Тогава душите на децата проникват в утробата им и жените зачеват. Каквото и да е положението на тези души деца, дали са или не са душите на прадедите, едно нещо е сигурно – за да се въплътят, те са чакали скрити някъде в пукнатините, браздите, локвите, горите и са водили вече някакво зародишно съществуване в утробата на своята истинска Майка – Земята. Впрочем, този смътен спомен за предсъществуване в утробата на Земята е имал значителни последици: създал е в човека чувство за космическа родственост с окръжаващата го среда. Би могло дори да се каже, че в онези времена съзнанието за принадлежността на хората към човешкия вид е било далеч по-слабо развито, отколкото чувството за космическо-биологическата съпричастност с живота в окръжаващата ги среда. Този вид космическо-биологически опит създавал мистична връзка с *мястото*, връзка, която е издържала на времето и все още се поддържа във фолклора и народните традиции. Затова най-голямото желание на човека било да се озове след смъртта си при Земята-Майка, да бъде заробен на родна земя. От него произтича и страхът на човека да не би прахът му да бъде заробен другаде, както и радостта от завръщането му в *Родината*. Тази радост проличава в римските надгробни надписи:

¹⁰ Георгиева, Ив. 1993: 33-34.

¹¹ Бояджиева, Ст. Образи на смъртта и отвъдното. В: БФ,2, 2000: 54.

Там, където бе роден, там пожела да се завърне; Тук е роден, тук бе положен¹².

Но за да се родиш или да умреш, за да влезеш в семейството на живите или в това на праотците /и за да излезеш, както от едното, така и от другото/ прагът, който трябва да преминеш, е общ – родната Земя. Тя е не само мястото, където се поставя началото на живота и на оцеляването, но и главният свидетел на посвещаването в нов вид съществуване.

Ритуалът с поставянето на Земята включва в себе си мисълта за съществената идентичност между Вида и Земята. Тази мисъл действително се изразява в чувството за автохтонност; мисълта за тясната връзка между една страна, местност и нейните жители е толкова дълбоко вярване, че съставлява сърцевината на религиозните институции и на държавното право. Във връзка с това е обичаят, широко разпространен в различни краища на света, да се поставя новороденото на земята. Той се спазва и в наши дни в планинската област Аbruци /Централна Италия/, където щом бъде изкълпано и повито, бебето веднага се поставя направо на земята. Този ритуал се среща и в скандинавските страни, при германците, при парсите /Индия/, при японците и др. Подобно на умираещия човек, раждащото се дете също се поставя на Земята¹³.

В родилната обредност на българите едно от най-важните задължения на бабата е, да не допусне при израждането на детето да се допре до земята, защото е лоша поличба¹⁴. Родил ли се детето, бабата бърза да го поеме, за да не падне на земята¹⁵. Нейно задължение е, да не допусне контакт на новороденото със земята преди обредното къпане, което е очистително и моделиращо; отделяне, но и доказване на принадлежност към света на хората. Едва тогава детето се слага до майката и така те лежат един до друг върху сено, поставено на пода – така те се възприемат като едно цяло. Ако положат детето в цедело люлка, то трябва да я завържат така, че майката и новороденото да са на една височина, т.е. цеделото да допира пода/земята¹⁶.

Свършената автохтония обхваща пълен цикъл – от раждането до смъртта. Когато полагат мъртвия

в земята, при китайските погребални церемонии се казва: *Нека плътта и костите се върнат отново в земята; Ти, който си от пръст, полагам те в земята!* – се казва в Atharva Veda, XVIII, 4, 48¹⁷.

В българската погребална обредност, когато заравят тялото в гроба, свещеникът чете молитва, след което хвърля пръв три пъти по малко пръст върху ковчегата. След него и останалите присъстващи хвърлят по малко пръст с изразите: *Лека ти пръст; Лека му пръст; Хайде, лека ти земя; Да ти е лека пръст; Лека му земя*¹⁸.

Пожеланието *лека му пръст* е познато на всички народи в Европа. На някои места хвърлянето на пръст се обяснява така: *да не го е страх този, който хвърга, от мъртвия*¹⁹. Във всички случаи, каквито и тълкувания да се дават от народа на словата *лека му пръст*, не може да не се приеме, че самите думи разкриват основния смисъл на обичая: пожелаване на лекота под тежката могила от пръст. Има обичай да се отнесе по малко пръст от гроба, *за да олекне на умрелия*²⁰. На места слагат от тази пръст в пазвите си, *за да прежалят по-леко покойника*²¹.

В Кюстендилско жените отнасят тази пръст в полата на дрехата си, *за да не отнесе мъртвият берекета със себе си*²². Това обяснение отъждествява земята с плодородието и всичко, което се ражда от нея.

Народните вярвания, отразени в легендите, митовете и преданията, свързани с мисълта за идентичността и връзката на индивида със земята, с родната земя, от която са произлезли и в която всички се завръщат, бе довело до това така желано пътуване към родната земя, към корените... Мистичното изживяване на

¹⁷ Елиаде, М. 1957: 186.

¹⁸ Вакарелски, Хр. Български погребални обичаи. С., 1990:107; Генчев, Ст. Обичаи и обреди, свързани със смъртта и погребението. В: БЕ, т.III. С., 1985:199; Семейни обичаи и обреди. В: Софийски край. С., 1993: 225; Георгиева, Ив. Обичаи при смърт и погребение. В:Пирински край. С., 1980: 415; Воденичарова, А. Обреди, свързани с раждането и ранната социализация на детето. В:Ловешки край. С., 1999: 417; Габровски, М., Обичаи и обреди при смърт и погребение. В: Родопи. С., 1994: 202.

¹⁹ Вакарелски, Хр. Български погребални обичаи. С., 1990:107.

²⁰ Вакарелски, Хр. 1990: 107.

²¹ Генчев, Ст. 1885: 195; 1993: 225.

²² Любенов, П. Баба Ега – или сборник от различни вярвания, народни лекувания, магия, баяния и обичаи в Кюстендилско. Търново, 1887: 50.

¹² Елиаде, М.1957: 184-186.

¹³ Елиаде, М. 1957: 186 – 188.

¹⁴ Георгиева, Ив. 1993: 35.

¹⁵ Дражева, Р. Обичаи и обреди, свързани с бременността, раждането и отглеждането на детето. В:Пирински край. С., 1980: 382.

¹⁶ Воденичарова, А. Родилната обредност на българите като традиционна форма на социализация. В: Етнографски проблеми на народната духовна култура. С., Т.2, 1994:127.

автохтонията / коренячеството, доведе преселниците до този вид туризъм, който не отговаря на известните ни досега определения за алтернативен туризъм.

Как и защо той се явява нова форма алтернативен туризъм? Отчасти този въпрос може да бъде обяснен с формулировките на понятията туризъм, видове туризъм, алтернативни форми на туризма.

За същността на туризма

С бегъл хронологически поглед върху понятието „туризъм“, ще се опитам да стигна до същността му.

За туризма съществуват множество определения, които се разширяват, усложняват и обогатяват с развитието му през годините. Може би е вярно твърдението на П. Бернекер, който казва, че за туризма има толкова дефиниции, колкото и автори²³. Това показва, че понятието не е останало затворено във времето, а постоянно се променя и обогатява. Промяната в понятийния апарат идва с констатацията, че туризмът започва да се развива като стопански отрасъл в икономиката на страните и като такъв носи огромни приходи на държавите. В последните години те се нареждат на трето място след износа на петрол и автомобили. Затова обогатяването на термина е най-вече в посока на икономическото му значение.

В едно от първите определения, Вилхелм Монгенрот /Morgenroth, W. 1927/ вижда туризма в тесния смисъл на думата като движение на лица, които временно се отдалечават от постоянното местожителство за задоволяване на жизнени или културни потребности или лични желаниа от различен вид. И това е напълно естествено, защото в ранните години на появата му туризмът е привилегия на богата прослойка от хора, които пътуват с цел развлечение, задоволяване на много лични потребности. Малко по-късно А. Борман /A. Borman, 1931/ разширява понятието, като го определя като пътуване, извършвано с цел почивка, удоволствие, служебни или професионални дейности или по друга причина, в много случаи – по повод особени събития, при които отсъства постоянно заселване. За първи път Огълви /Ogilvie, 1933 / придава на туризма икономическо значение, като прибавя към това определение нови условия: отсъствие от дома за сравнително кратък период от време; средствата, изразходвани по време на отсъствието да са

получени от дома, а не спечелени в посетеното място²⁴.

Не закъснява и въвеждането на географско понятие на тълкуването. Според Ханс Позер /1939/ това е локално или районно струпване на неместни лица с временен престой, който има за съдържание съвкупност от променящи се взаимодействия между тях, местното население и ландшафта²⁵.

Като „класическо“ се утвърждава определението на Валтер Хунцикер и Курт Крафт /1942/, които определят туризма като съвкупност от отношения и явления, които се пораждат от пътуването и пребиваването на неместни хора, доколкото престоят им не е свързан с трайно заселване или установяване на продължителна трудова дейност²⁶.

През 1954 г. ООН приема дефиниция за туризъм, в която го определя като „активен отдих, който влияе върху укрепване здравето и физическото развитие на хората чрез придвижване извън постоянното им местоживее²⁷. Това определение дълго се ползва от световната общност и продължава да стои в основата на понятието. Като допълнение звучи определението на Паул Бернекер /1962/ за туризъм като състояние на временна и доброволна смяна на местоживееето, която не е свързана с произтичащи служебни причини, отношения и дейности²⁸.

Формулировката се обогатява с приетата през 1980 г. Манилска декларация за световен туризъм, която го определя като дейност, която има важно значение за живота на народите, поради непосредственото му влияние върху социалната, културната, образователната и икономическата сфера на обществото и международните отношения. Не по-различно е и приетото само година по-късно /1981 г./ определение за туризъм на Международната конференция по туризъм в Мадрид като вид активен отдих и пътешествие с цел опознаване на

²³ Bernecker, P.1962. Freudenverkehrslehre um Freudenverkehrspolitik. B. Vien.

²⁴ Георгиев, Г., Р. Мадгерова. Въведение в туризъм. Благоевград, 2010: 23.

²⁵ Poser, H. 1939. Geographische Studien über den Freudenverkehr im Riesengebirge. Göttingen.

²⁶ Hunzicker, W., K. Kraft 1942. Grundriss der Allgemeinen Freudenverkehrslehre. Zurich.

²⁷

http://www.mejtur.ru/Sovremennaya_terminologiy_a-Opredelenie_OON.html.

²⁸ Bernecker, P. 1962. Grundlagrlehre des Freudenverkehr. Vien.

различни региони и страни в съчетание с елементи на спорт²⁹.

Много скоро /1982/ в понятието туризъм се включват икономически елементи, които излизат на преден план. На туризма започва да се гледа като на временно движение на хора извън тяхното постоянно местоживее и месторабота, което обхваща дейностите, осъществявани при техния престой, както и съоръженията, създадени за задоволяване потребностите на туристите, формулирано от Matienso³⁰.

Нов опит за конкретизиране на понятието в тази посока прави Холцит /1989/. Според него туризмът е производство и обмяна на услуги и стоки от стопански единици, създаващи организация или разполагащи с материално-техническа база за осигуряване престоя на туристите, които временно пребивават извън местожителството си /минимум 24 ч./, без да упражняват трудова дейност³¹. Така биват формулирани задачите за обектите и субектите, които осъществяват туристическа дейност, а туризмът е натоварен с нови елементи, като задължителен престой от 24 ч. Конкретизират се и услугите и с това се поставят изисквания за допълнителни финансови постъпления/приходи от него.

Ограничението за пребиваване от минимум 24 часа не се приема от туристическата общност във Великобритания и то отпада в нейната формулировка, според която „туризмът е краткосрочно движение на хора към дестинации извън тяхното местожителство и месторабота и свързаните с това дейности по време на престоя им, като то включва движение с различни цели: дневни посещения и екскурзии“³².

Някои български автори също дават своя принос в опитите за дефиниране на това понятие. Хр. Хаджиниколов определя туризма като пътуване/пътешествие, което се извършва индивидуално или групово и завършва винаги в мястото, откъдето е започнало³³.

В *Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в Р България* е прието становището на Световната организация по туризъм /WTO/, според която туризмът е дейност на хора, които пътуват извън обичайната си среда

за не повече от година с цел почивка, бизнес или друго³⁴ – формулировка, която показва обединение около идеята, че туризмът е свързан с пътуване на хора извън постоянното им местожителство, като причините за това могат да бъдат от най-различно естество.

Алтернативни форми туризъм

В исторически план първите форми на туризъм са свързани с посещения на религиозни и свети места, с лечение и осигуряване на здраве, с опознаване на нови земи и хора. След тях се нарежда осъществяването на търговски връзки и придобиване на нови средства. По-късно идва неговото значение за образование чрез опознаване културата на други страни, характерно за младежите от аристократичните среди.

С годините хората намират и други причини да пътуват и да задоволяват своите вътрешни нужди. Те се обогатяват непрекъснато с нови мотивации за пътуване, създавайки нови форми на туризъм, алтернатива на вече известните, които варират по отношение на съдържанието и замисъла³⁵. Според Устава на БААТ /чл. 31/ алтернативният туризъм има множество форми – културен, селски, градски, спортен, екологичен, планински, приключенски, тематичен /свързан с културно-историческото наследство/, туризъм свързан с езотеричното, религията, виното, етнографията – традиционната кухня, музика, занаяти³⁶. Към тях вече се прибавят катерене, спелеология, делтапланеризъм; пътувания с интерес към геология, орнитология, ботаника, наблюдение на диви животни; пътуване с интерес към архитектура и археология; посещение на манастири, оброчища и свещени места; наблюдение и обучение в традиционни занаяти: бродерия, тъкачество, плетиво, керамика, дърворезба, леене на чанове и направа на музикални инструменти; пътувания запознаващи с традиционния български календар и кухня. Като специализирана форма туризъм се практикува тано туризъм /свързан с места, където са се случвали катаклизми;/ гробищен туризъм /посещение на гробници и лобни места на известни личности и т.н.³⁷. Често се използва и понятието специализиран

²⁹ Славейков, П., Кл. Найденов. Икономика на туризма. С., 2009: 9-17.

³⁰ Пак там, с. 17.

³¹ Георгиев, Г., Р. Мадгерова. Въведение в туризма. Благоевград, 2010: 23-25.

³² Воденска, М. Въведение в туризма. Благоевград, 2004: 8-9.

³³ Хаджиниколов, Хр. Икономика и планиране на туризма. Изд. СУ „Кл. Охридски“, С., 1988.

³⁴ Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в Р България, 2009-2013 г., ДАТ, С., март 2009 г., с. 6.

³⁵ Roberts, L., Hall, D. 2001. Rural tourism and Recreation: Principles to practice, CAB International, p. 7.

³⁶ <http://www.baatbg.org/alternativen-turizym/5/>

³⁷ www.infoturism.net

туризъм – винен, здравен и лечебен, хазартен, религиозен, културен³⁸.

Алтернативният туризъм се свързва с общата концепция за развитие на туризма:

- преразпределяне на туристическите потоци;
- нови мотивации за пътуване, които съпътстват избора за осъществяване на пътуването;
- диференцирано предлагане на туристически услуги, насочени към интересите на туристите;
- отделяне на все по-голямо място на малките туристически локализации;
- задоволяване на специфични потребности.

В този смисъл всяка нова мотивация за туризъм, различна от досега съществуващите, допълва и води до създаване на нова, алтернативна форма на туризъм. Именно затова, появата и налагането на туризъм, свързан с пътуване към родните места, по същество е нова форма на алтернативен туризъм.

Пазарен сегмент

Автоhtonният туризъм е най-силно изявен при бежанците, които принудително се изселват от родните си домове през периода от края на XIX и началото на XX в. и се заселват в новоустановените териториалните граници на родината. Принудата и насилието, както и невъзможността да се върнат в родните си места – макар и временно, засилва това непреодолимо влечение към родната земя. В този случай туризмът може да се окаже и като международен – изходящ туризъм, тъй като е свързан с излизане извън територията на страната.

Информация за този пазарен сегмент дават миграционните процеси в България в посочения хронологически период, зависими от политическата обстановка на Балканите и затова преминаващи през няколко етапа.

Първият силен миграционен процес се наблюдава след Освободителната война от 1877-1878 г. и изтеглянето на руските войски от южните български земи, потушаването на Кресненско-Разложкото въстание от 1878-1879 г. и сключването на Берлинския договор, по силата на който Източна и Западна Тракия остават в рамките на Османската империя. Тогава в установените български територии се заселват около 15 000 души.

Изселническият процес продължава и след Съединението на Княжество България и Източна Румелия през 1885 г. След него рязко се променя отношението на османското правителство към българското население, живеещо в Източна Тракия. Жестокият терор, на който е подложено,

принуждава голяма част от него да потърси спасение и убежище в България. След неуспешния завършек на Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. бежанската вълна към свободното вече Отечество достига 120 000 души.

Най-мощната миграционна вълна през двадесетото столетие се свързва с настъпилите териториални промени след Балканската и Междусъюзническата война /1912-1913 г./, както и Първата световна война /1914-1918 г./ – резултат от военния погром на България. Огромният приток от българи, които се стичат предимно в южните предели на България, е следствие на провежданата от турското правителство особено твърда и последователна политика на насилствено обезбългаряване на тракийския регион, съпроводена с жестокости и изстъпления, породени от икономически причини, както и такива от духовно-културно естество³⁹.

Да изоставят имотите си – къщи и покъщнина, имущество, ниви, добитък – всичко, което притежават и да тръгнат с вързоп дрехи и малко храна – не е спокойно избран път, а вътрешна борба, съпроводена със страх за живота на семействата, на децата, на близките...

Бежанците са не само от Източна и Западна Тракия и Македония, но и от други краища на България, които по силата на сключените споразумения остават извън пределите на България – Южна Добруджа, Моравско и Западните покрайнини, Банат.

За да определя пазарния сегмент частично – за българите, които се изселват от родните си места в началото на XX в., ще се позова на статистическите годишници от този период. Те дават приблизителна информация, тъй като отчитат само броя на тези, които се регистрират.

Данните са от двата годишника на Дирекцията по статистика от 1920 г. и 1926 г. Те не претендират за точност на цифрите, защото не всички бежанци се регистрират, а една част от тях заминават към по-далечни страни. В годишника на Дирекцията по статистика за преброяване на населението през 1920 г. те са 142 307 души, а през 1926 г. бежанците са 234 771.

Дирекцията за настаняване на бежанците е регистрирала преминали в страната 253 067 души – само българи. Според нея от Гръцка Македония /Берско, Воденско, Гевгелийско, Демирхисарско, Дойранско, Драмско, Ениджевардарско, Костурско, Кукушко, Леринско, Битолско, Неврокопско, Солунско,

³⁸ www.slides.bg

³⁹ Вж. още в: Милетич, Л. Разорението на тракийските българи в 1912-13 г., С., 2013.

Серско те са 79 369 души. 62 998 българи прииждат от Източна Тракия /Бабаескийско, Бунархисарско, Визийско, Еноско, Решанско, Лозенградско, Люлебургаско, Мидийско, Одринско, Суфлийско, Чорлийско, Узункюприйско/, което представлява 41% от общия бежански поток. От Западна Тракия /Гюмюрджинско, Дедеагачко, Ортанкьойско, Суфлийско, Димотишко, Ксантийско, Свиленградско/ бежанците са 42 308. От Добруджа прииждат 27 912, а от Сръбска Македония – 20 323 бежанци. От Западните покрайнини бежанците са 11 104, а от Мала Азия – 7 296 души.

Прави впечатление, че най-много бежанци идват от Егейска Македония, следвани от Източна и Западна Тракия и по-малко от Добруджа и Западните покрайнини.

От 1912 г. до 1930 г., когато Дирекцията за настаняване на бежанците извършва регистриране, по години се разпределят така:

1912	88 919	1922	6 877
1914	17 597	1923	11 962
1915	3 759	1924	27 577
1916	6 723	1925	21 123
1917	2 386	1926	3 062
1918	13 454	1927	594
1919	14 786	1928	154
1920	24 557	1929	49
1921	5 495	1930	---

Общо между 1912 и 1930 г. бежанците са 253 067 души. Разпространението им на територията на цяла България по околии се сочи така:

Околия	Дирекция по статистика		Дирекция на бежанците
	в градовете		
Бургаска	в градовете	24 299	
	в селата	29 882	
	общо	54 181	65 604
Варненска	в градовете	10 234	
	в селата	6 257	
	общо	16 491	11 185
Видинска	в градовете	1 491	
	в селата	1 948	
	общо	3 439	2 345
Врачанска	в градовете	931	
	в селата	2 898	
	общо	3 829	3 313
Кюстендилска	в градовете	2 107	
	в селата	1 395	
	общо	3 502	431
Момчилградска	в градовете	2 564	
	в селата	8 003	
	общо	10 567	10 586
Петричка	в градовете	9 938	
	в селата	13 603	
	общо	23 541	27 540
Плевенска	в градовете	1 440	
	в селата	2 409	

Околия	Дирекция по статистика		Дирекция на бежанците
	в градовете		
Пловдивска	общо	3 849	2 825
	в градовете	23 671	
	в селата	8 524	
Русенска	общо	32 195	13 033
	в градовете	4 838	
	в селата	4 396	
Софийска	общо	9 234	6 582
	в градовете	27 966	
	в селата	5 314	
Старозагорска	общо	33 280	2 213
	в градовете	4 464	
	в селата	2 669	
Търновска	общо	7 133	5 012
	в градовете	1 995	
	в селата	2 740	
Хасковска	общо	4 735	2 776
	в градовете	9 547	
	в селата	12 193	
Шуменска	общо	21 193	18 564
	в градовете	2 416	
	в селата	3 961	
Шуменска	общо	6 377	7 062

В градовете се настаняват 128 062 бежанци, в селата – 106 709 бежанци, а общо в Царството – 234 771 бежанци, според Дирекцията по статистика. Според Дирекция на бежанците те са общо 179 136 души.

Според Дирекция по статистика бежанци се настаняват в 85 околии. Най-много бежанци има в Софийска околия – 32 138. На второ място е Пловдивска околия с 19 587 бежанци; на трето – Варненска с 14 056 бежанци; на четвърто е Елховска околия с 13 995 бежанци; на пето – Бургаска – с 12 822 бежанци. Пак според нея в градовете се настаняват 94 570 бежанци.

Прави впечатление, че най-много бежанци намират своето място за живот в Южна България – 126 494 души, като само в Югозападна България те са 60 323. Значително по-малко са в Северна България – 47 954 души. Това показва, че най-много бежанци идват от Беломорска Тракия и Македония, като се настаняват в близост до родните си места, а значително по-малък е броят на бежанците от другите части на България, останали извън нейните предели след войните от 1912-13 и 1915 г.

Дирекцията на бежанците сочи най-много бежанци в Бургаски окръг – 65 640 души, следван от Петрички с 27 540 бежанци, Хасковски – 18 564 бежанци и Пловдивски – 13 033 бежанци. Разпределението им в отделните части на България е преимуществено в Южна България – 113 164 души. В Северна България те са 36 088 души, а в Югозападна – 30 184. И според техните данни Южна България стои на първо място по прием на бежанци.

Във всички статистически годишници се отбелязва, че броят на влезлите в страната бежанци е много по-голям от посочените цифри, тъй като част от пристигащите не търсят съдействие и помощ от тази служба и не получават статут на бежанци.

Заслужава внимание още една статистика на бежанците, дадена от съюз „Отец Паисий“. Според неговата карта в Южна и Югозападна България има 1 050 000 бежанци, а в Северна България – 120 000 бежанци⁴⁰.

Последната, значителна вълна от бежанци, идва в България след връщането на Южна Добруджа през 1940 г. По силата на последвалия Крайовски договор през есента на същата година от Северна Добруджа са изселени принудително около 70 000 души.

Вместо заключение

От изнесените данни се вижда, че почти няма български град, в който да не се настаняват бежанци. Огромно е числото им не само в градовете, но и в селата. Изборът на мястото за настаняване се определя от професията или заниманието на бежанците – земеделци, занаятчии или търговци, както и региона, от който се изселват. Почти всички избират места, които са в близост до регионите на изселване, живеейки с надеждата, че отново ще се върнат, ако границите се променят. Но това така и не се случва.

Пазарният сегмент за този вид туризъм е от порядъка не на хиляди, а на милиони. Като се вземе предвид, че всеки от тези 250 хиляди изселници /приблизително/ има четиричленно семейство, това прави един милион. Важен е и фактът, че след тях има още поне едно поколение, а дори и следващо. Освен това, браковете вече са изключително смесени и почти във всички семейства в страната има наследници на бежанци /в смисъла, който ги определихме/. Това увеличава цифрата многократно. Всички те са потенциални туристи за автохтонен туризъм, един огромен пазарен сегмент, който очаква по-нататъшни действия от страна на туристическите фирми.

Литература

1. Bernecker, P. 1962. Grundlagrlehre des Frenndenverkehr. Vien.
2. Bernecker, P.1962. Frenndenverkehrshehr um Frenndenverkehrpolitik.B. Vien.

⁴⁰ Статистическите данни за преселниците се цитират от РКС 186 – Стефан Алексиев. Произход и разпространение на бежанците в България въз основа на статистически данни. СУ, 1936 г.

3. <http://patepis.com/>
4. <http://www.baatbg.org/alternativen-turizym/5/>
5. http://www.mejtur.ru/Sovremennaya_terminologiya-Opredelenie_OON.html.
6. Hunzicker, W., K. Kraft 1942. Grundziss der Allemeinen Frenndenverkehrslehre. Zurich.
7. Poser, H. 1939. Geographishe Studien uber den Frenndenverkehr im Riesengrbirge. Getingen.
8. Roberts, L., Hall, D. 2001. Rural tourism and Recreation: Principles to practice, CABI publishing, p.7.
9. www.infoturism.net
10. www.slides.bg
11. Бояджиева, Ст. Образи на смъртта и отвъдното. В: БФ,2, 2000: 54.
12. Вакарелски, Хр. Български погребални обичаи. С.,1990:107.
13. Вачева, М., Сл. Керемидчиева. Говорът на с. Зарово, Солунско. С. 2000:13-17.
14. Воденичарова, А. Родилната обредност на българите като традиционна форма на социализация. В: Етнографски проблеми на народната духовна култура. С., Т.2, 1994:127.
15. Воденска, М. Въведение в туризма. Благоевград, 2004:8-9.
16. Генчев, Ст. Обичаи и обреди, свързани със смъртта и погребението. В: БЕ, т.III. С., 1985:199; Семейни обичаи и обреди. В: Софийски край. С., 1993:225.
17. Георгиев, Г., Р. Мадгерова. Въведение в туризма. Благоевград, 2010: 23.
18. Георгиева, Ив. Българска народна митология. С.,1993:40-43.
19. Георгиева, Ив. Обичаи при смърт и погребение. В: Пирински край. С., 1980: 415; Воденичарова, А. Обреди, свързани с раждането и ранната социализация на детето. В:Ловешки край. С., 1999: 417; Габровски, М., Обичаи и обреди при смърт и погребение. В: Родопи. С., 1994: 202.
20. Грънчарова, К. Облеклото в с. Зарово, Солунско като част от българското народно облекло. В: Известия на ИМ – Благоевград. Т.1, 160-170.
21. Дражева, Р. Обичаи и обреди, свързани с бременността, раждането и отглеждането на детето. В:Пирински край. С., 1980: 382.
22. Елиаде, М. Митове, сънища и тайнства.1957: 184-185.
23. Любенов, П. Баба Ега – или сборник от различни вярвания, народни лекувания, магия, баяния и обичаи в Кюстендилско. Търново, 1887: 50.
24. Милетич, Л. Разорението на тракийските българи в 1912-13 г., С., 2013.
25. Младенов, Ст. Българската реч в Солун и Солунско. С., 1992:332

26. Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в Р България, 2009-2013 г., ДАТ, С., март 2009 г., с.6.
27. Попстоилов, А. Село Зарово. С. 1979: 6.
28. Славейков, П., Кл. Найденов. Икономика на туризма. С., 2009: 9-17.

29. Статистическите данни за преселниците се цитират от РКС 186 – Стефан Алексиев. Произход и разпространение на бежанците в България въз основа на статистически данни. СУ, 1936 г.
30. Хаджиниколов, Хр. Икономика и планиране на туризма. Изд. СУ „Кл. Охридски“, С., 1988.